

ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУВАННЯ В КОНЦЕСІЯХ

Анотація. Проаналізовано законодавче регулювання відносин страхування у концесіях. Досліджено термінологічний аспект щодо концесійного майна, яке підлягає обов'язковому страхуванню, та його складові. Визначено аргументи на користь уніфікації понять та запровадження терміну «страхування концесіонером майна, отриманого у концесію або створеного відповідно до умов концесійного договору» як обов'язкового виду страхування та як істотної умови концесійного договору. У статті висвітлено правову природу Типового концесійного договору та його роль у відносинах страхування. Узагальнено наслідки недотримання вимог щодо страхування в концесіях, в тому числі положень Типового концесійного договору. Сформульовано критерії для визначення необхідних видів обов'язкового та добровільного страхування для певного концесійного проекту та надано рекомендації для виокремлення повного переліку видів страхування в концесії.

Ключові слова: концесія, страхування, обов'язкове страхування, типовий договір, типовий концесійний договір.

FEATURES OF INSURANCE IN CONCESSIONS

Summary. The article gives a review of the legislative regulation of insurance in concession. The author investigates the terminological aspect of concession's property, which is subject of mandatory insurance. Attempts are made to formulate the structure of property insurance received in concession by concessionaire or created in accordance with the conditions of the concession agreement. Moreover the article illustrating the arguments for the unification of concepts and the introduction of the term «insurance of property received in concession or created in accordance with the conditions of the concession agreement by concessionaire» as a mandatory type of insurance and as the essential condition of the concession agreement. Special attention is given to the legal nature of the Typical Concession Agreement and its role in insurance relations. Whereas the Law of Ukraine «On Concessions» does not provide the adoption of The Typical Concession Agreement for all types of business activities, it is proposed to amend the Law of Ukraine «On Concessions», providing the possibility of approving the Typical Concession Agreement or to give it the recommendation character. It is stated the consequences of non-compliance with insurance conditions in concessions are summarized. The author highlights the criteria for determining the required types of mandatory and voluntary insurance for the specific concession project are formulated and recommendations for the selection of a complete list of types of insurance in the concession are given. For effective completing of the insurance system, it is necessary to analyze the existing types of insurance, to identify and to assess the risks by stages of the concession project, to consider similar projects and to investigate the conditions of the respective insurance contracts. It is offered to consolidate recommendations on types of insurance in concessions for certain spheres of business activity through the subordinate legal acts and/or in another way.

Keywords: concession, insurance, mandatory insurance, typical agreement, typical concession agreement.

Постановка проблеми. В міжнародній та вітчизняній практиці концесійна модель договірною публічно-приватного партнерства продовжує доводити свою результативність й перспективність як в теоретичному, так і практичному вимірах. Застосування концесій характеризується низкою переваг: залучення довгострокових інвестицій; комплексний підхід до процесів проектування, будівництва, експлуатації та обслуговування об'єктів громадської інфраструктури [1, с. 14]; збереження права власності на об'єкт концесії; можливість застосування ефективного управління; можливість використання новітніх інженерних розробок; покращення якості та асортименту послуг; створення конкурентного середовища; ефективне використання капіталу та отримання додаткових доходів, створення нових робочих місць; наявність гарантованого кола споживачів послуги [2, с. 52]; для збиткових та низькорентабельних об'єктів концесії, які мають важливе соціальне значення, можуть надаватися пільги щодо концесійних

платежів та дотації і компенсації [3, с. 332]; наявність гарантій щодо правового режиму майна, переданого у концесію або створеного за концесійним договором тощо.

Однак, здійснення аналізу сфери публічно-приватного партнерства виявило низку проблем: слабкість державної політики у сфері публічно-приватного партнерства, яка спричинена відсутністю єдиного органу, відповідального за цю сферу в Україні; застарілість основних нормативно-правових актів; неузгодженість нових законодавчих ініціатив із вже існуючими юридичними нормами [4, с. 7]. Хоча вищенаведені зауваження щодо правового режиму публічно-приватного партнерства були зроблені доволі давно, вони залишаються актуальними, насамперед, щодо концесійного механізму. Невід'ємною складовою ефективного функціонування концесій є належне правове регулювання, яке, на жаль, хоча й охоплює більшу кількість аспектів в порівнянні із загальними положеннями про публічно-приватне партнерство, проте, не є повним та прозорим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові питання концесій в Україні досліджували М.М. Бахуринська, О.І. Вікарчук, О.М. Вінник, Л.М. Гончарук, О.М. Григоров, М.А. Гуренко, О.А. Медведєва, В.В. Поединок, І.І. Якимова та інші. Однак, вимоги до страхування в концесійних проектах, а також характеристика інших видів страхування, які були б доцільними у вітчизняних концесіях, залишаються поза увагою як законодавця, так і, загалом, науковців, за винятком окремих сфер. Варто відмітити формування А.С. Гусаком детального розподілу страхових ризиків між концесіонером і концесіодавцем відповідно до конкретних видів страхування у вугледобувній сфері.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Одним з основоположних питань концесійних проектів є розподіл ризиків між концесіодавцем і концесіонером та страхування на різних етапах здійснення концесії. Українське законодавство лише поверхнево регулює питання страхування майна, переданого у концесію, не уникаючи при цьому колізій. Актуальність результатів дослідження полягає в спробі вперше сформулювати комплексну характеристику відносин страхування в концесіях в Україні.

Метою статті є надання комплексної характеристики та розробка практичних рекомендацій щодо відносин страхування в концесіях. Автором поставлено такі цілі: здійснити характеристику законодавчого регулювання та судової практики страхування в концесіях, визначити особливості страхування в концесійних проектах і надати пропозиції для врегулювання недоліків в даній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження: Законодавче регулювання страхування в концесіях. Загалом, українське законодавство не встановлює особливості страхування концесійних проектів, однак, основоположні моменти все ж таки передбачені. Отже, законодавством щодо страхування в концесіях визначено наступне:

1) страхування майна, переданого у концесію, належить до обов'язкових видів страхування (відповідно до п. 40 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про страхування»);

2) Кабінет Міністрів України, якщо інше не визначено законом, встановлює порядок та правила проведення обов'язкового страхування, форми типового договору, особливі умови ліцензування обов'язкового страхування, розміри страхових сум та максимальні розміри страхових тарифів або методіку актуарних розрахунків (відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону «Про страхування»);

3) однією з істотних умов договору концесії є страхування концесіонером об'єктів концесії, взятих у концесію (згідно із п. 14 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про концесії»);

4) майно, отримане концесіонером або створене відповідно до умов концесійного договору, страхується ним на користь того учасника концесійного договору, який несе ризик випадкової загибелі або пошкодження об'єкта концесії; як правило, такий ризик несе концесіодавець, за умови, якщо інше не встановлено концесійним договором (згідно із ст. 22 Закону «Про концесії»);

5) в законах, що регулюють концесії в окремих сферах:

- автомобільних доріг – положення про страхування відсутні;

- об'єктів паливно-енергетичного комплексу – до істотних умов договору концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу віднесено: забезпечення своєчасної сплати страхових внесків та страхування об'єкта концесії та інвестиційних зобов'язань за рахунок концесіонера; у разі припинення дії договору концесії внаслідок знищення об'єкта концесії, що був застрахований на користь концесіонера, останній зобов'язаний за власний рахунок відновити об'єкт та передати його концесіодавцеві;

- об'єктів у сферах теплопостачання, водопостачання та водовідведення – до істотних умов віднесено обов'язок концесіонера щодо страхування взятого в концесію об'єкта та аналогічні положення щодо знищенням об'єкта концесії [9].

Обов'язкове страхування концесійного майна. На перший погляд з обов'язковим страхуванням майна проблем не виникає: потрібно застрахувати майно, передане в концесію – це визначено і законодавством про страхування, і про концесії. Проте, більш детальне вивчення покаже невідповідність формулювань, і, як наслідок, вірогідність ускладнень на практиці. Як бачимо, про страхування в даних загальних законах йдеться тричі:

- Страхування майна, переданого у концесію (як обов'язковий вид страхування);

- Страхування концесіонером об'єктів концесії, взятих у концесію (як істотна умова договору концесії);

- Страхування концесіонером майна, отриманого концесіонером або створеного відповідно до умов концесійного договору (на користь того учасника концесійного договору, який несе ризик випадкової загибелі чи пошкодження об'єкта концесії – зазвичай, концесіодавця).

Отже, виникає питання: чи дорівнюють дані види страхування один одному, адже закони це питання не уточнюють. Вважаємо, що перші два види страхування є тотожними, оскільки: презюмуємо, що передане і взяте у концесію майно не зазнало трансформацій, однак краще використовувати поняття «отримане у концесію» майно як таке, що реально перейшло до концесіонера; «об'єкти концесії» охоплюється загальною назвою «майно»; в Законі «Про страхування» варто одразу уточнити, що таке страхування здійснюється концесіонером, оскільки Закон «Про концесії» дозволяє варіативність лише щодо застрахованої особи. Отже, доцільно уніфікувати формулювання та використовувати «страхування концесіонером майна, отриманого у концесію» замість перших двох вищенаведених положень.

Що ж до «страхування концесіонером майна, отриманого концесіонером або створеного відповідно до концесійного договору», то таке посилення, на нашу думку, є ширшим та може тлумачитися по-різному. Можна виділити два вузькі підходи: в першому таке страхування означає окремо майно, яке може виникати у процесі виконання концесійного договору шляхом отримання або створення, на відміну від «страхування концесіонером майна, отриманого у концесію», про яке йшлося вище та яке передається шляхом одноразової дії при укладенні концесійного договору; у другому випадку таке страхування

дорівнює «страхуванню концесіонером майна, отриманого у концесію» разом із страхуванням майна, створеного у процесі виконання договору, тобто можливість набуття концесіонером майна протягом дії концесійного договору, за винятком створення, виключається. Нарешті, схиляємо до останнього, широкого підходу, за яким концесіонер зобов'язаний застрахувати все майно, отримане концесіонером у концесію (тобто передане концесіонеру спочатку в концесію і протягом її дії), так і створене концесіонером (рис. 1). Таке тлумачення дозволяє зменшити плутанину в термінах та розповсюджує вимоги ст. 22 Закону «Про концесії» щодо страхування на будь-яке майно, яке «з'являється» у концесіонера протягом існування концесії відповідно до концесійного договору.

Отже, оскільки концесіонер несе обов'язок застрахувати майно, отримане або створене ним під час виконання концесійного договору та відповідно до нього, видається доцільним розширити досліджуваний обов'язковий вид страхування та істотну умову концесійного договору як «страхування концесіонером майна, отриманого у концесію або створеного відповідно до умов концесійного договору». Таким чином, пропонуємо законодавчо всі три вищенаведені формулювання щодо страхування концесійного майна замінити на останнє, передбачене ч. 2 ст. 22 Закону «Про страхування».

Звертаємо увагу, що в Проекті Закону «Про концесії», який наразі прийнятий в першому читанні [5], страхування концесійного майна не включено до переліку істотних умов та інших умов, погоджених сторонами. Проте, до істотних умов належать права та обов'язки сторін, що визначаються, зокрема, з урахуванням розподілу ризиків між сторонами. На нашу думку, страхування як інструмент розподілу ризиків повинне залишатися істотною умовою. Судова практика свідчить, що невиконання такої істотної умови є доволі поширеною підставою для розірвання договору концесії (див. *Судова практика*).

Крім того, концесія може вимагати інших обов'язкових видів страхування, окрім страхування майна (див. *Інші види страхування*).

Типові концесійні договори. Як вже згадувалось, за Законом «Про страхування» Кабінет Міністрів встановлює порядок обов'язкового страхування, форми типового договору та інші вимоги, якщо інше не визначено законом. Законом «Про концесії» визначено, що Кабінетом Міністрів можуть бути затверджені типові концесійні договори для здійснення певних видів концесійної діяльності. Відповідно до цього положення затверджено Типовий концесійний договір на будівництво та експлуатацію автомобільної дороги.

Цікаво, що існує «загальний» Типовий концесійний договір, хоча у статті і йдеться про концесії окремих видів. Л.М. Гончарук вважає таке становище перевищенням урядом правових можливостей, наданих йому Законом, а Типовий концесійний договір, на його думку, повинен мати лише рекомендаційний характер [6]. А.В. Гордієнко підкреслює, що зазначені типові договори є схематичними, не дають навіть приблизного уявлення про складність і комплексність відповідних договірних зв'язків [7, с. 179]. Підтримуємо думки науковців в даному питанні. Наразі, згідно із частиною четвертою статті 179 Господарського кодексу України сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови. Це підтверджують і науково-практичні коментарі: типові умови договору в силу їх імперативності є обов'язковими для майбутніх сторін господарських договірних зобов'язань і не підлягають зміні. Без додаткових узгоджень контрагенти приймають затверджені типовим договором права та обов'язки; як виключення можуть визначатися умови, які мають бути узгоджені самими сторонами [8].

В Типовому концесійному договорі окремий «розділ» присвячений страхуванню об'єкту концесії і містить наступні положення:

1) Необхідно визначити, яка сторона несе ризик випадкової загибелі або пошкодження об'єкта концесії, оскільки, відповідно, на користь цієї сторони концесіонер страхує майно.

2) Визначено строк, протягом якого потрібно укласти договір страхування щодо об'єкта концесії – протягом трьох місяців після отримання об'єкту концесії.

3) Слід визначити причини страхового випадку. Якщо виникає страховий випадок, усі страхові суми спрямовуються виключно на відновлення об'єкта концесії, а от строк, протягом якого мають розпочатися роботи з відновлення, встановлюється на розсуд сторін. Концесіодавець має бути ознайомлений з усіма страховими полісами.

Невідповідність концесійного договору Типовому концесійному договору може призвести до визнання договору недійсним, оскільки йдеться не про типову форму договору, а саме про типовий договір (для порівняння, Типовий договір

Рис. 1. Структура страхування концесіонером майна, отриманого концесіонером або створеного відповідно до концесійного договору

Джерело: розроблено автором

оренди землі є типовою формою договору, тобто набором реквізитів, недотримання якого не впливає на дійсність договору). Вказують, що невідповідність змісту типового договору може привести як до оспорюваності його умов, так і до нікчемності [9]. На нашу думку, мова йде про оспорюваність, оскільки законодавством не вимагається дотримання Типового концесійного договору. Досліджені концесійні договори відповідають Типовому концесійному договору: містять відповідний розділ «Страховання об'єкта концесії» і уточнюють диспозитивні положення. Наприклад, в Концесійному договорі № 1 на об'єкт комунальної власності територіальної громади м. Северодонецька Луганської обл. – цілісний майновий комплекс КП «Северодонецькводоканал» 2009 року зазначено, що роботи з відбудови робочого стану об'єкта концесії повинні початися в 30-денний строк після настання страхового випадку [10].

Судова практика. Досліджена судова практика застосування інших ти-пових договорів свідчить про їх обов'язковість за умови прямої вказівки в законодавстві. Наприклад, Вищий господарський суд України підтвердив, що типовий договір не є обов'язковою нормою, якою сторони повинні керуватись при укладанні договору про надання послуг охорони [11], а Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ зазначив, що укладання договору про надання житлово-комунальних послуг є обов'язком споживача за умови, якщо запропонований виконавцем послуг договір відповідає типовому договору [12] (в законодавстві про житлово-комунальні послуги передбачено обов'язок виконавця підготувати договір згідно з типовим договором).

Варто відмітити неоднозначну практику щодо наслідків порушення відповідачем умов концесійного договору в частині страхування. Для прикладу, в судовій справі [13] неналежне виконання зобов'язань щодо страхування об'єкта концесії визнано істотним порушенням (в сукупності з порушеннями щодо сплати концесійних платежів), що призвело до припинення договору концесії в суді. Однак, не завжди порушення строку укладення страхового договору або інших умов щодо страхування за концесійним договором достатньо для розірвання договору. Наприклад, в судовій справі [14] концесіонер протягом трьох місяців після передачі об'єкта в концесію не уклав угоду про його страхування, проте Вищий господарський суд не погодився з рішеннями попередніх інстанцій щодо розірвання договору та направив справу на новий розгляд. А в справі [15] відповідачем було укладено договори страхування від вогневих ризиків і ризиків стихійних явищ, вигодонабувачем за якими була інша компанія, а не міська рада (концесіодавець), але не було укладено договори страхування майна, переданого у концесію. Вищий господарський суд зазначив, що попередні інстанції виходили лише з формальних міркувань, а саме з факту неналежного виконання умов договору відповідачем, в той час як повинні були встановити, чи є істотними такі порушення, причини цих порушень, вину відповідача в недотриманні умов договору, шкоду, спричинену позивачу тощо.

Інші види страхування в концесіях. Дослідники відносять відсутність розподілу ризи-

ків до недоліків нормативно-правової бази та пропонують розробити програми по справедливому розподілу ризиків, в цілому підприємницькі ризики (пов'язанні з наслідками, що можуть виникати у зв'язку з використанням власних методів та способів управління), покласти на концесіонера, а на концесіодавця покласти ті ризики, які не пов'язані безпосередньо з діяльністю концесіонера (можуть виникнути через непередбачувані обставини, зміни положень податкового, митного, валютного, банківського законодавства тощо). Виходячи з цього, необхідно звернути увагу на важливість для концесіонера в даному випадку використання страхових послуг, тобто страхування різних видів ризиків, що можуть виникнути [16, с. 92]. У розпорядженні уряду знаходяться різні інструменти стримування, недопущення настання ризикових ситуацій, такі, наприклад, як страхування ризиків при виникненні форс-мажорних обставин, які можуть завдати шкоди державній мережі, невід'ємною частиною якої є приватна компонента проекту [17, с. 96]. Приватний партнер вдається до широкого спектру страхових продуктів, які охоплюють проектні ризики, такі як відповідальність власника, деякі форс-мажорні обставини, ризики власника і ризики припинення діяльності. Страхування може бути також доступне для деяких ризиків законодавчої та урядової політики, пов'язаних з конвертованістю місцевої валюти та інших обмежень, змін у законодавстві тощо [18, с. 287].

Концесійний проект може передбачати здійснення інших видів страхування, окрім прямо передбачених в концесійному законодавстві, як обов'язкових, так і добровільних. Перелік таких видів страхування залежить від правової природи та особливостей конкретного концесійного проекту, зокрема: господарської сфери, типу та профілю діяльності концесіонера, позиції державних органів, залучених до проекту тощо. Наприклад, для концесій річкових або морських портів це можуть бути наступні види обов'язкового страхування: страхування водного транспорту; страхування цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів; особисте страхування від нещасних випадків на транспорті; страхування відповідальності перевізників небезпечних вантажів; особисте страхування членів добровільних пожежних дружин (команд) тощо.

Звісно, недоцільно й не потрібно розробляти загальний перелік видів страхування для концесій, адже вони відрізнятимуться за сферами діяльності та за конкретними проектами. Положення щодо страхування в концесії за стадіями концесії в окремих сферах може бути надано у вигляді рекомендацій як на науковому, так і нормативному рівнях (з огляду на розвиток концесій в Україні). І концесіодавцю, і концесіонеру важливо орієнтуватися на особливості проекту та конкретні ризики, а також розглянути тотожні або подібні проекти (за їх відсутності – будь-які концесійні проекти, інформація щодо яких, насамперед, щодо страхування, є доступною).

Для складення повного переліку необхідних видів страхування для концесії доцільно до початку концесійного проекту проаналізувати існуючі види страхування, визначити ризики (економічні, юридичні, екологічні, соціальні тощо)

й оцінити їх (використовуючи Методику виявлення ризиків здійснення державно-приватного партнерства, їх оцінки та визначення форми управління ними, затверджену Постановою Кабінету Міністрів від 16 лютого 2011 р. № 232) та детально розглянути умови потенційних договорів страхування. Для максимального охоплення всіх необхідних видів страхування видається бажаним структурувати концесійний проект, наприклад, за відповідними стадіями: передінвестиційна, інвестиційна, постінвестиційна [19] або детальніше, за етапами: ініціювання проекту; організаційно-технічна підготовка об'єктів до передачі в концесію; передача об'єкта у концесію і укладання концесійної угоди; експлуатація об'єкта концесії; проведення концесійного конкурсу; повернення об'єкта концесії концесіодавцю або розторгнення договору концесії [20], після чого визначити актуальні ризики і відповідні види страхування для кожної стадії або етапу.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Українське законодавство доволі лаконічно регулює питання страхування в концесійних правовідносинах. Вважаємо, що необхідно здійснити уніфікацію термінології й розширення змісту понять, а саме поняття «страхування майна, переданого у концесію» у значенні обов'язкового виду страхування та «страхування концесіонером об'єктів концесії, взятих у концесію» у значенні істотної умови концесійного договору замінити на «страхування концесіонером майна, отриманого у концесію або створеного відповідно до умов концесійного договору».

Оскільки законодавством не передбачено прийняття Типового концесійного договору для всіх видів діяльності, варто внести зміни до Закону України «Про концесії», передбачивши можливість затвердження та обов'язковості Типового концесійного договору або надати такому договору рекомендаційний характер. В будь-якому випадку, судова практика щодо наслідків недотримання положень Типового концесійного договору в аспекті страхування залишається неоднозначною, тому ряд вимог, зокрема строк для укладення договору страхування щодо об'єктів концесії, потрібно закріпити законодавчо.

Концесія може передбачати здійснення ряду обов'язкових та добровільних видів страхування. Для оптимального оформлення системи страхування необхідно до початку концесійного проекту проаналізувати існуючі види страхування, визначити й оцінити ризики за стадіями або етапами концесійного проекту, розглянути аналогічні проекти та дослідити умови відповідних договорів страхування. Пропонується на рівні підзаконних нормативно-правових актів та/або в іншій формі закріпити рекомендації щодо видів страхування в концесіях за окремими сферами діяльності.

Для оптимального оформлення системи страхування необхідно до початку концесійного проекту проаналізувати існуючі види страхування, визначити й оцінити ризики за стадіями або етапами концесійного проекту, розглянути аналогічні проекти та дослідити умови відповідних договорів страхування. Пропонується на рівні підзаконних нормативно-правових актів та/або в іншій формі закріпити рекомендації щодо видів страхування в концесіях за окремими сферами діяльності.

Список літератури:

1. Вікарчук О.І. Концесія у трансформаційній економіці : автореф. дис. ... канд. ек. наук : 08.01.01. Київ, 2006. 21 с.
2. Попович Д.В. Концесія як форма державно-приватного партнерства: сутність, переваги і недоліки застосування. *Економіка: реалії часу*. 2015. № 1. С. 49–53.
3. Познякова О.І. Концесії як альтернатива приватизації. *Маркетинг та логістика в системі менеджменту : праці міжнар. наук.-практ. конф.* (Львів, 8-10 листопада 2012 р.). Львів, 2012. С. 331–332.
4. Авксентьев М.Ю. Державно-приватне партнерство як сучасний механізм залучення інвестицій в інфраструктурні галузі України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»; М-во економіки України, Н.-д. екон. ін-т. Київ, 2010. 22 с.
5. Про концесії: Проект Закону України від 15 березня 2018 р. № 8125. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63630
6. Гончарук Л.М. Договір концесії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2012. 21 с.
7. Гордієнко А.В. Господарсько-правове регулювання інвестування об'єктів нежитлового будівництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2018. 210 с.
8. Господарський кодекс України : наук.-практ. коментар / О.І. Харитонов, Є.О. Харитонов, В.М. Коссак та ін.; за заг. ред. О.І. Харитонові. Харків, 2007. 832 с.
9. Кицик Я.Р. Правові наслідки невідповідності господарських договорів змісту типових договорів. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 15. С. 139–143.
10. Концесійні договір на цілісний майновий комплекс КП «Северодонецькводоканал». URL: <http://eim.govpravda.com/files/0/3/0366d70-----pdf>.
11. Постанова Вищого господарського суду України від 21 листопада 2006 року у справі № 11/84(6/34). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/316962>
12. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 березня 2016 року у справі № 6-4451ск16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56725786>
13. Рішення Вищого господарського суду України від 6 лютого 2012 року у справі № 52/179. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21340780>
14. Постанова Вищого господарського суду України від 10 лютого 2005 року у справі № 09/1616. URL: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_818059.html
15. Постанова Вищого господарського суду України від 27 вересня 2016 року у справі № 924/884/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61721948>
16. Гуренко М.А. Проблемні аспекти впровадження концесій в сфері будівництва та експлуатації автомобільних доріг в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2014. Вип. 1. С. 90–94.
17. Заскалкін А.С. Механізми розвитку державно-приватного партнерства на регіональному рівні : дис. канд. наук держ. управління : 25.00.02. Харків, 2017. 226 с.
18. Брайлівський І.А. Державно-приватне партнерство: методологія, теорія, механізми розвитку : дис. ... докт. екон. наук : 08.00.01. Донецьк, 2014. 462 с.
19. Гусак А.С. Страхувальний захист концесійних інвестиційних проектів з вуглевидобутку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 776. С. 235–243.
20. Гусак А.С., Кабанов А.І. Аналіз сучасної практики страхування інвестиційних проектів у вуглевидобуванні. *Бізнес Інформ*. 2013. № 3. С. 129–135.

References:

1. Vikharchuk O.I. (2006). Kontsesiia u transformatsiinii ekonomitsi [Concession in the Transformation Economics] (Candidate's Thesis), Kyiv : Kyiv National Taras Shevchenko University Shevchenko.
2. Popovich D.V. (2015). Kontsesiia yak forma derzhavno-pryvatnoho partnerstva sutnist perevahy i nedoliky zastosuvannia [Concept as a form of public-private partnership: the essence, advantages and disadvantages of application]. *Ekonomika Realii Chasu*, vol. 1, pp. 49–53.
3. Poznyakova O.I. (2012). Kontsesii yak alternatyva pryvatyzatsii [Concessions as an Alternative to Privatization] *Proceedings of the Mizhnarodnoi Naukovo-Praktychnoi Konferentsii* (Ukraine, Lviv, November 8-10, 2012), Lviv : Lviv Polytechnic Publishing, pp. 331–332.
4. Avksentyev M.Yu. (2010). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak suchasnyi mekhanizm zaluchennia investytsii v infrastrukturu haluzi Ukrainy [Public-private partnership as a modern mechanism of involvement of investments in infrastructure industries of Ukraine] (Candidate's Thesis), Kyiv : Research economic institute of the Ministry of economy of Ukraine.
5. Proekt Zakonu Pro kontsesii vid 15 ber. 2018 [Draft Law On Concession] № 8125. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63630
6. Goncharuk L.M. (2012) Dohovir Kontsesii [Concession agreement] (Candidate's Thesis), Kyiv : Kyiv National Taras Shevchenko University Shevchenko.
7. Gordienko A.V. (2018). Hospodarsko-pravove rehuliuвання investuvannia ob'ektiv nezhytlovoho budivnytstva [Economic and legal regulation of investment in objects of non-residential construction] (PhD Thesis), Kyiv : Kyiv National Taras Shevchenko University Shevchenko.
8. Kharitonova O.I., Kharitonov E.O., Kossak V.M. et al (2007). Hospodarskyi Kodeks Ukrainy Naukovo-Praktychnyi Komentar [The Economic Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary]. Kharkiv : Odyssey.
9. Kitsik Ya.R. (2016). Pravovi naslidky nevidpovidnosti hospodarskykh dohovoriv zmistu typovykh dohovoriv [Legal implications of non-compliance of economic agreements with the content of standard contracts]. *Private law and entrepreneurship*, vol. 15, pp. 139–143.
10. Kontsesiinyi dohovor na tsilisnyi mainovyi kompleks KP Sievierodonetskvodokanal [Concession agreement on integral property complex of SE «Severodonetskvodokanal»]. URL: <http://eimg.pravda.com/files/0/3/0366d70-----pdf>
11. Postanova Vishogo hospodarskoho sudu Ukrainy vid 21 lyst. 2006 r. № 11/84(6/34). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/316962>
12. Ukhvala Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 21 Ber. 2016 r. № 6-4451cr16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56725786>
13. Rishennia Vyshchoho hospodarskoho sudu Ukrainy vid 6 liut. 2012 r. № 52/179. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21340780>
14. Postanova Vyshogo hospodarskoho sudu Ukrainy vid 10 liut. 2005 r. № 09/1616. URL: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_818059.html
15. Postanova Vyshogo hospodarskoho sudu Ukrainy vid 27 ver. 2016 r. № 924/884/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61721948>
16. Gurenko M.A. (2014). Problemnii aspekty vprovadzhennia kontsesii v sferi budivnytstva ta ekspluatatsii avtomobilnykh dorih v Ukraini [Problem aspects of the introduction of concessions in the field of construction and operation of highways in Ukraine]. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University. Yuri-science*, vol. 1, pp. 90–94.
17. Zaskalkin A.S. (2017). Mekhanizmy rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva na rehionalnomu rivni [Mechanisms of development of public-private partnership at the regional level] (PhD Thesis), Kharkiv : Kharkiv regional institute of public administration.
18. Brailovsky I.A. (2014). Derzhavno-pryvatne partnerstvo metodolohiia teoriiia mekhanizmy rozvytku [Public-private partnership: methodology, theory, mechanisms of development] (PhD Thesis), Donetsk : Donetsk National University.
19. Gusak A.S. (2013). Straxovyj zaxyst koncesijnykh investytsijnykh proektiv z vuhlevydobutku [Insurance protection of concession investment projects for coal mining]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, vol. 776, pp. 235–243.
20. Gusak A.S., Kabanov A.I. (2013). Analiz suchasnoi praktyky strakhuvannia investytsiinykh proektiv u vuhlevydobuvanni [Analysis of modern practice of insurance of investment projects in coalmining]. *Business Inform*, vol. 3, pp. 129–135.